

ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКИТЕ ОДЛИКУВАЊА

Јован Јоновски

Македонско Грбословно Друштво

[e-mail:jonovski@gmail.com](mailto:jonovski@gmail.com)



Publisher info:

Title:

Review of the Institute of History and Archaeology RIHA

web address:

<http://js.ugd.edu.mk/index.php/RIHA>

ISSN: 2671-3144

eISSN: 2671-3152

First Published: 2010

Subject:

history, archaeology, anthropology
history of art, ethnology,
other humanities

Publisher:

Institute of History and Archaeology
FON, Goce Delcev University

Editor in Chief:

Ljuben Tevdovski
Goce Delcev University, Macedonia
ljuben.tevdovski@ugd.edu.mk

Editorial Board:

Todor Chepreganov
Goce Delcev University, Macedonia
Nevena Trajkov
Florida International University, USA
Trajce Nacev
Goce Delcev University, Macedonia
Jaromir Benes
Univer.of South Bohemia, Czech
Republic
Stojko Stojkov
Goce Delcev University, Macedonia
Aleksandar Bulatovic
Institute of Archaeology, Serbia
Verica Josimovska
Goce Delcev University, Macedonia
Svetla Petrova
Bulgarian Academy of Sciences,
Bulgaria
Oliver Cackov
Goce Delcev University, Macedonia
Vladimir D. Mihajlovic
University of Belgrade
Martin Husar
Constantine the Philosopher University,
Slovakia

Апстракт

Одликувањата се симбол на една држава. Ордените и медалите, историски, се врзани со витешките редови и високите феудалци или црквата кои, сепак, се сметале за форма на државна власт. Иако првичните форми на одликувања во Македонија потекнуваат од револуционерниот период, првите одликувања користени во денешна Република Македонија се од Југославија. Првото автентично одликување на СР Македонија е илинденската споменица од 1953 година како републичко одликување. По осамостојување на југословенските републики, Хрватска и Словенија првите доделувања ги имаа уште во 1992 година, додека Република Македонија дури 13 години подоцна, иако првиот закон за одликувања беше донесен 1995 година. Патот до остварување на овие државни симболи беше макотрпен. Законот од 2002 ги постави основите на македонскиот награден систем, кој всушност започна со дефинирањето на изгледот и материјалите од кои се изработени ордените и медалите во 2005 година. Системот предвидува 6 ордени: Орден на Република Македонија; „8 Септември“; „Илинден - 1903 година“; за заслуги за Македонија; за воени заслуги и „Света Мајка Тереза“.



Publisher info:

Title:

Review of the Institute of History and Archaeology RIHA

web address:

<http://js.ugd.edu.mk/index.php/RIHA>

ISSN: 2671-3144

eISSN: 2671-3152

First Published: 2010

Subject:

history, archaeology, anthropology
history of art, ethnology,
other humanities

Publisher:

Institute of History and Archaeology
FON, Goce Delcev University

Editor in Chief:

Ljuben Tevdovski
Goce Delcev University, Macedonia
ljuben.tevdovski@ugd.edu.mk

Editorial Board:

Todor Chepreganov
Goce Delcev University, Macedonia
Nevena Trajkov
Florida International University, USA
Trajce Nacev
Goce Delcev University, Macedonia
Jaromir Benes
Univer.of South Bohemia, Czech
Republic
Stojko Stojkov
Goce Delcev University, Macedonia
Aleksandar Bulatovic
Institute of Archaeology, Serbia
Verica Josimovska
Goce Delcev University, Macedonia
Svetla Petrova
Bulgarian Academy of Sciences,
Bulgaria
Oliver Cackov
Goce Delcev University, Macedonia
Vladimir D. Mihajlovic
University of Belgrade
Martin Husar
Constantine the Philosopher University,
Slovakia

И 5 медали: за заслуги за Република Македонија; за храброст; на честа, „Вечно сонце” и за учество во хуманитарни или мировни операции, надвор од територијата на Република Македонија; и една Повелба на Република Македонија. Од 11 ордени и медали, 25% се недефинирани, системот има премалку одликувања. Доделувањето на ордените и медалите е крајно рестриктивен. Оваа статија ги обработува македонските одликувања во поширок контекст.

Клучни зборови:

Македонски одликувања, ордени, медали, повелба, фалеристика.

д-р Јован Јоновски

ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКИТЕ ОДЛИКУВАЊА

Фалеристиката е дисциплина која ги изучува одликувањата. Историски, одликувањата се награди доделени од владетел (локален или врховен) на членовите на витешките редови – ордени. Современите одликувања се доделуваат од државата (или државни органи) за поединечни заслуги.¹

Општо, одликувањата можат да бидат: ордени, крстови, медали, споменици, повелби и материјални награди (како разни видови оружје и др.). Системот на одликувања ги определува видовите одликувања, нивните степени (редови), кој ги доделува и за какви заслуги. Тој се определува со закон и статuti на поединечните одликувања. Техничките детали – карактеристики се утврдуваат со закон или указ. Потребни се и канцеларија за ордени и комисија за одликувања.

Во Македонија се доделувале одликувања од наградниот систем на СФРЈ уште во текот на Втората светска војна.² Прво македонско одликување е Илинденската споменица востановена од Народното собрание на Народна Република Македонија на седницата од 6 јуни 1950 година со прогласување на Законот за Илинденската споменица.³ Споменицата е врачена на преживеаните учесници, во 1953 година на 50-годишнината од Илинденското востание⁴. Таа не е дел од сојузниот систем на одликувања, туку републичко одликување.

Орденскиот знак е ѕвезда, инспириран од Орденот на народен херој на Југославија, авторот и на двете е познатиот југословенски скулптор и вајар Антун Аугустинчиќ, кој е автор и на првите југословенски одликувања. Споменицата е Изработена е во ИКОМ Загреб, овластената работилница за изработка на ордени и медали (сл.1).

¹ Јоновски Ј. 2015. Фалеристика. *Симболите на Македонија*. Скопје, Силсон, 295-342

² Нацевски И, Јоновски Ј. 2023. Одликувањата на НОВ на Југославија за време на Втората светска војна, 1941 – 1945. *Епиманонда Поп Андонов и македонското народноослободително и антифашистичко движење за време на Втората светска војна (1941-1945)*. Струмица, Завод за заштита на спомениците на културата и музеј-Струмица, 169-188.

³ Службен весник на НРМ, 16/1950

⁴ Топузоски К. 2023. *Илинденската споменица*. Скопје, Панили

Според Законот, Илинденската споменица е народно признание кон заслужените учесници во Илинденското востание и може да се даде само на оние учесници во настаните, кои сè досега му останале верни на македонскиот народ и доследни на неговата борба за ослободување. Носителите на Илинденската споменица имале и посебни права, како право на лекување на државен трошок, бесплатен едномесечен одмор годишно, попуст при превоз и погребение на државен трошок.“⁵

Со Статутот на Илинденската споменица од 31 мај 1951 година, се регулираат обликот и материјалите од кои е изработена, и начинот на нејзиното носење:

„Илинденската споменица е на квадратна основа со премејр 60 мм. Подложната површина е изведена од позлатен никел во форма на радијални зраци, кои допираат до надворешниот раб на Споменицата и се назабени. На оваа површина впишан е круг со пречник од 60 мм од две лаворови гранки, што се составени на долниот дел. Под кругот излегуваат седум од радијалните зраци кои одат до аглите на подложната површина. Во кругот се наоѓа релјеф на борци илинденци од посребрен никел во борбен строј и со пушки в раце. На средината од Споменицата се наоѓа релјеф на борец од Илинденското востание со два реденика од кои едниот се протегнува од левото рамо преку градите, а другиот околу појасот и штик, кој во десната рака го држи развеано знамето на востанието, што го покрива горниот дел од впишаниот круг. На долниот дел од впишаниот круг, каде се составени лаворовите гранки, стои натпис: „Илинден 1903“. Централната фигура и натписот „Илинден 1903“ се изработени од чисто сребро. Лицето на споменицата е испупчено. Споменицата се носи без врвца“.⁶

Носењето е регулирано со членот 4: „Лицата, на кои им е доделена Илинденската споменица можат да ја носат Споменицата во секое време. Илинденската споменица се носи на левата страна на градите односно на средината од горниот лев џеб. Ако носителот има значка на Сојузот на борците од НОВ или значка на која било друга друштвена организација, Илинденската споменица се носи над тие значки“.⁷

⁵ Службен весник на НРМ, 16/1950

⁶ Службен весник на НРМ, 23/1951

⁷ Ibid.

Одликувања во независна Македонија

Распадот на Југославија, практично почна со одлуките за независност на Словенија и Хрватска на 25 јуни 1991 година. Македонија во тој период се обидуваше да ја спаси Југославија со платформата Глигоров-Изетбеговиќ потпишана само две недели пред тоа. Оваа неспремност за целосно осамостојување и смело градење на сопствена држава се гледа и преку процесот на воведување на одликувања.

Република Хрватска првите свои одликувања ги донесува на 10 јануари 1992⁸, со 4 ордени и 2 медали. Во јуни веќе е усвоен системот кој има дури 22 ордени и една споменица за татковинската војна. Системот е целосно функционален со законот од 10 март 1994 година.⁹ Република Словенија првото одликување го донесува на 13 мај 1992 година.¹⁰ Чесниот знак за слобода на Република Словенија е доделен за прв пат на 24.6.1992. Подоцна се воведени и другите одликувања на 19.4.1994,¹¹ 4 ордени и три медали.

Република Македонија воведува одликувања со Законот за одликувањата и признанијата на Република Македонија од 12 септември 1995 година.¹² Тој предвидуваше 6 ордени, 4 медали и повелба и плакета:

- Орден на Републиката – во еден степен.
- Орден Илинден „1903-1944“ - во еден степен.
- Орден „Осми септември“: (1) со лента и (2) со ѓердан.
- Орден за заслуги за Република Македонија: (1) со златен венец, (2) со сребрен венец и (3) со бронзен венец.
- Орден за воени заслуги: (1) со златен штит, (2) со сребрен штит и (3) со бронзен штит.
- Орден за храброст: (1) со златни зраци, (2) со сребрени зраци и (3) со бронзени зраци.

⁸ Narodne novine, br. 6/1992.

⁹ "Narodne novine, br. 20/95.

¹⁰ Uradni list RS, št. 24/92.

¹¹ Uradni list RS, št. 69/2004.

¹² Службен весник РМ 44/1995.

- Медал за заслуги за Република Македонија
- Медал за воени заслуги
- Медал за храброст
- Медал за храброст со дабов венец.

За да профункционира законот, потребно е да се донесат и уредби за изгледот и изработка на ордените и медалите, да се најде и овласти производител на ордените и медалите, да се формира Комисија за одликување, како и формирање на канцеларија за ордени, нешто што никогаш не беше сторено. Така, Република Македонија остана без одликувања цели 14 години од осамостојувањето и зад Словенија и Хрватска, кои веднаш воведоа одликувања. Ова ја покажува негрижата, или неразбирањето за важност на овие државни симболи.

Во тој вакуум Министерството за иселеништво, во 2000 година, по повод 2000 години од христијанството додели медали „Св. Кирил и Методиј“, „Св. Апостол Павле“, „Св. Јован Кукузел“ и плакета „Јустинијана Прима“. Оваа практика беше прекината бидејќи Уставот предвидува дека доделувањето одликувања и признанија потпаѓа под ингеренциите на претседателот на Република Македонија.¹³

Со Законот за одликувањата и признанијата на Република Македонија од 2002 година, се предвидени 5 ордени и 2 медали, сите во еден степен и Повелба на Република Македонија.¹⁴ Претседателот на Република Македонија, Бранко Црвенковски на 18 октомври 2004 година ја назначи првата Комисија за одликувања и признанија, на чело со академик Цветан Грозданов и 12 члена. Веднаш потоа, во ноември 2004 година беше распишан конкурс за идејни решенија, на кој пристигнале 243 идејните решенија за одликувања. Комисијата за вреднување на идејните решенија, со која претседаваше академик Томе Серафимовски, направи избор за конечниот изглед на одликувањата.¹⁵

¹³ Јоновски Ј. 2015. *Симболите на Македонија*. Скопје, Силсон, 320

¹⁴ Сл. весник на РМ 48/2002

¹⁵ Сл. весник на РМ 31/2005

Во март 2005 година беше избран изведувач – ковачницата ГСГ Ексклузив од Скопје. Придружните елементи (кутии, мали и големи орденски ленти, указни повелби, тоболец, како и техники на изработка и материјали) се дело на Александар Цветковски и Роберт Митевски (сл. 1). Во организација на Кабинетот на претседателот на Републиката и Комисијата за одликувања се одржа промоција во Собранието на Република Македонија, на 22 април 2005 година.¹⁶



Слика 1. Придружни елементи

Во 2012 година е извршено дополнување на Законот и се додадени уште три медали.¹⁷ Додека во 2016 законот е дополнет со уште еден орден.¹⁸ Така, одликувања на Република Македонија според законот за одликувања и признанија на Република Македонија подредени според рангот се следните:

¹⁶ Митевски Р. 2013, Третата страна на одликувањата, *Македонски хералд* бр. 7, Скопје.

¹⁷ Службен весник на РМ 24/2012.

¹⁸ Службен весник на РМ 190/2016.

О Р Д Е Н И:

1. Орден на Република Македонија
2. Орден „8 Септември“
3. Орден „Илинден - 1903 година“
4. Орден за заслуги за Македонија и
5. Орден за воени заслуги
6. Орден Света Мајка Тереза во 5 степени.**

(** орден донесен со дополнување на Законот од 2016 година)

М Е Д А Л И:

1. Медал за заслуги за Република Македонија
2. Медал за храброст
3. Медал на честа*
4. Медал „Вечно сонце“*
5. Медал за учество во хуманитарни или мировни операции, надвор од територијата на Република Македонија*

(* медали донесени со дополнувања на Законот од 2012 година)

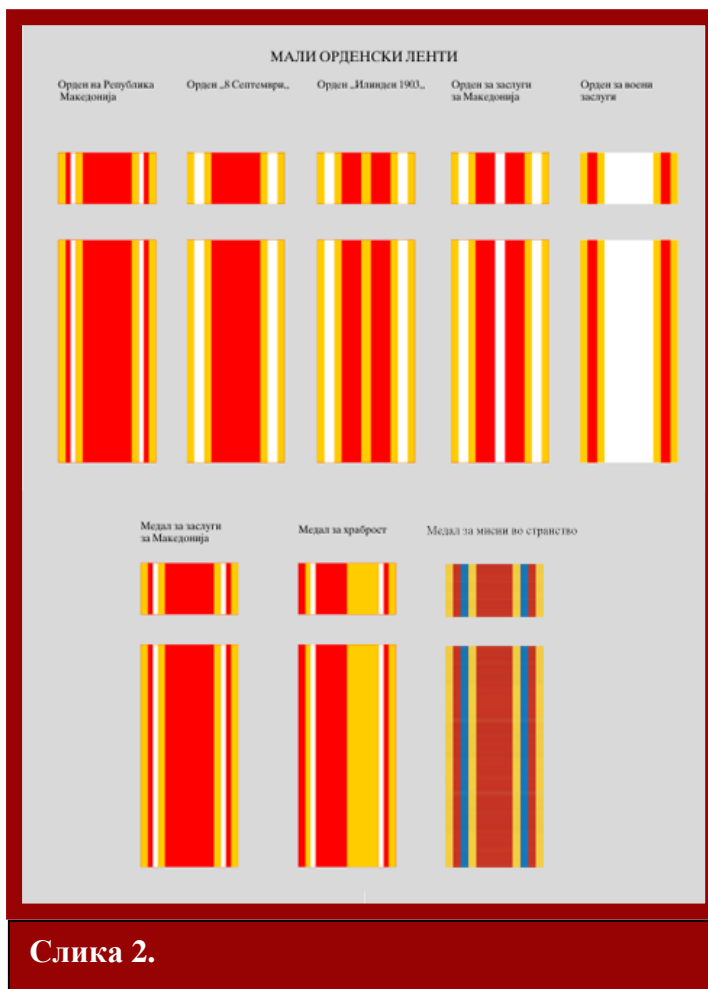
ПРИЗНАНИЈА:

Повелба на Република Македонија

* * *

Орденот на Република Македонија, се носи на долга лента преку рамо која на крајот има двојна розета, каде што се аплицира орденската ѕвезда, додека орденскиот знак се носи околу вратот на ѓердан. Ордените 8 Септември, Илинден 1903 и за заслуги за Република Македонија се од типот орденски ѕвезди и немаат лента. Тие се прицврстуваат за облеката со игла. Орденот за воени заслуги се носи на орденска лента околу вратот. Медалите за заслуги и за храброст се носат на триаголна лента со димензии од 40 мм.

На задната страна на ордените и медалите се втиснати редниот број и соодветен жиг за чистота на металот од кој е изработен и жигот на производителот. Кутиите за овие одликувања се изработени од темнокафеава телешка кожа со димензии 12 см на 16 см и 3,5 см длабочина. На кутиите со златотиск е втиснато името на орденот или медалот. Сите одликувања поседуваат мала орденска лента од маорирана свила, во варијации на црвена, жолта и бела боја, со димензии од 35 мм на 15 мм. Вертикалните варијации на боите, различни од основата, се со ширина од два милиметра (сл. 2).¹⁹



Слика 2.

Одлуките за описот, изгледот и материјалите од кои се изработуваат медалите е даден во Службен весник на РМ 31/05, а медалот за мисии во странство, кој е објавен во Службен весник на РСМ 161/2023.

Признанијата и одликувањата на Република Македонија се знаци на признание што ги доделува лично претседателот на Република Македонија за работа и дела што заслужуваат општо признание и истакнување. Одликувањата се доделуваат со указ, а пак признанието се доделува со одлука на претседателот на Република Македонија. Врачувањето може да го направи некој друг, како на пример, премиерот или амбасадор.²⁰

¹⁹ Митевски Р. 2013. Третата страна на одликувањата. *Македонски хералд* бр. 7, Скопје, Македонско хералдичко здружение,

²⁰ *Методологија за постапување по иницијативите за доделување на одликувања и признанија на Република Македонија*. Комисија за одликувања. 2006.

Одликувањата и признанијата на Република Македонија се доделуваат на поединци, граѓани на Република Македонија, како и на единици и установи на вооружените сили на РМ и припадниците на министерството за внатрешни работи. Исто така одликувањата и признанијата на Република Македонија можат да се доделат и на странски државјани, како и на странски и меѓународни организации. На физичко лице можат да се доделат и постхумно.

Одликувањата може да имаат минијатури, изработени со намалени димензии. Законот предвидува минијатури, кои добитникот треба да ги нарача на свој трошок, но досега е дадена само една таква за орденот „8 септември“ на унгарскиот премиер Виктор Орбан, финансиран од државата.

Вообичаено е минијатурите на одликувањата да се носат во свечени пригоди на цивилен костум. Припадниците на вооружените сили на војската и полицијата во свечени пригоди на своите свечени униформи можат да ги носат сите одликувања со кои се одликувани или пак, минијатури во зависност од пригодата. Одликувањата не се носат истовремено во оригиналната форма и како минијатура освен оние одликувања што се носат на ѓердан или со лента или ѕвезда. Во тој случај може да се носат и минијатурата и ѓерданот односно лентата на одликувањето, која секогаш се носи со ѕвездата на орденот.²¹ Доколку некој е носител на повеќе ордени, тие се носат според нивниот редослед.

Одликувања на Република Македонија

Орден на Република Македонија

Орденот на Република Македонија е највисокото одликување и единствен орден што се состои од орденски ѓердан и орденска ѕвезда. Идејата што ја следел авторот Сашо Бајрактаров е да се направи нешто уникатно во кое ќе се претстави изобилството симболи присутни во Македонија. Основната идеја, која се пресликува во орденската ѕвезда и во медалјонот на орденскиот ѓердан е претставата на сончев диск.²²

²¹ Гајдов П. 2007. Македонски одликувања. *Македонски хералд* бр. 2. Скопје, Македонско хералдичко здружение, 9-10

²² Луѓето што ги дизајнираа првите ордени и медали на РМ, *Tea Модрена*, 4 мај 2005, 18-19.

Медалјонот со дијаметар од 57мм радијално е поделен на три сегменти. Во централниот дел се наоѓа црвен емајлиран круг со радиус од 9мм опкружен со бел емајлиран прстен со широчина од 1мм. Вториот сегмент е со дијаметар од 32 мм каде во златна површина со плиток релјеф е дадена стилизирана флорална плетенка со четворна симетрија.

Третиот сегмент е најраскошен, и претставува прстен широк 12 мм кој е обрабен од двете страни со по 3мм раб во родиумска преслека. Надворешниот обраб е украсен со 77 брилијанти со димензија од 1,5 мм. Во овој сегмент има плетенка опточена со бел топол емајл. Медалјонот е со дебелина од 1,7 мм и тежи 51 гр (сл. 3).



Слика 3. Медалјон

Медалјонот на орденскиот ѓердан е поврзан со самиот ѓердан преку стилизирана јазолна алка во стилизирана форма на ангел со чифт ангелски крилја, со рубин вметнат во средината. Алката е тешка 6 грама.

Ѓерданот го сочинува спој од 39 ѓердански алки од два вида: 20 од алка која претставува стилизиран тутунов лист на кој е аплицирано македонското државно знаме изработено со црвен топол емајл, и 19 алки во кружна форма што ја претставуваат монетата лихнидос на која се наоѓа македонскиот штит со седумкрак стровилос; секој штит е со по 7 рубини со димензија од 1,25 мм. Вкупната должина на ѓерданот е 800 мм и тежи 131 гр. Вкупната тежина изнесува 280 гр. Изработен од 18-кратно злато со 320 скапоцени камења од видот брилијант и рубин.

Орденската ѕвезда е идентична со медалјонот, но од кружниот диск се одвојуваат 30 зраци, а на секој зрак има по еден рубин од моделот кабашон со димензија 2,7 мм, кој асоцира на афионовите чушки. Вкупната димензија е 91 мм, со дебелина 2,3 мм и тежи 101 грам. Орденската ѕвезда се носи на црвена лента широка 105 мм, која на краевите има две жолти линии и е изработена од маорирана свила. Лентата е со вкупна должина од 188 сантиметри. На крајот на лентата има аплицирана црвена двојна розета со димензии 20 на 20 сантиметри, каде што се аплицира орденската ѕвезда. Орденскиот знак се носи околу вратот на ѓердан (сл. 4).



Слика 4. Орденски знак

Кутијата во којашто се доделува орденот е изработена од темнокафеава телешка кожа, со димензии 25 на 45 см и длабочина од 6 см. На неа, со златотиск е втиснато „Орден на Република Македонија“. Тоболецот во којшто се доделува указот за одлицието е исто така во кожна изведба, но со светлокафена боја. На него, во златотиск е втиснато Орден на Република Македонија и има димензии 8,5 см со 38 см.

Повелбата за доделување на највисокиот државен орден има димензии 32 на 45 см. Изработена е од пергаментна хартија со светлосини и виолетови орнаменти, на бледојолтеникаво-бела основа. Во горната третина е аплицирана контурата на орденската ѕвезда во оригиналниот дезен и боја. Наместо сув или восочен жиг, на хартијата има испечатено црвена и жолта лента со црвен круг во средината на лик на восочен печат во којшто е државниот грб на Република Македонија. Околу него, со бели букви стои натписот Република Македонија – претседател на Република Македонија

Почетната идеја на авторот да добие уникатно дело му успеа, со што овој орден го одалечи од европските традиции и го приближи на ориенталните идеи за изгледот на одликувањата.

Орден на Република Македонија се доделува на:

- најистакнати личности и правни лица кои имаат посебни заслуги во остварувањето на самостојноста, сувереноста, независноста и територијалниот интегритет на Република Македонија, како и за вонредни резултати остварени на цивилен и воен план.

- најистакнати личности што исклучително придонеле за развивање и зацврстување на мирољубивата соработка и пријателските односи меѓу Република Македонија и други држави, како и за јакнење на нејзината меѓународна положба и углед;

- владини и невладини организации, здруженија, како и поединци, кои со своето работење и дејствување постигнале исклучителни резултати од значење за афирмирање на Република Македонија во областа на науката, уметноста, образованието, стопанството, хуманоста и слично, на домашен и на меѓународен план, а особено поединци што во областа на своето работење, односно професионално ангажирање добиле највисоки награди, односно најпрестижни признанија од меѓународно значење,

- шефови на држави и на влади, како и на други истакнати странски личности за вонредни заслуги во развивањето и зацврстувањето на пријателските односи и соработката на Република Македонија со други држави.

Орденот на Република Македонија првпат беше доделен на 29.7.2005 а врачен на 7 септември 2005 година, на првиот претседател на Република Македонија, Киро Глигоров, и постхумно на вториот претседател на Република Македонија, трагично загинатиот Борис Трајковски, предаден на неговата сопруга Вилма Трајковска. Доделени се 8 ордени.²³

Орден 8 Септември

Орденот „8 Септември“ е состои само од орденска ѕвезда, која претставува осмокрака сребрена ѕвезда на која се наоѓа кружен диск овенчан со позлатен лаворов венец. На кружниот диск се наоѓа позлатена карта на Република Македонија, со текст во средината: „8 Септември 1991“, со кирилско и латинско писмо. Димензиите на

²³ До пишувањето на статијата, до 1 ноември 2023.

свездата е 81 мм, а на дискот 40 мм и дебелина од 3,5 мм.; изработен е од 98 гр сребро со чистота од 925 промили и 24 каратна позлата; Орденската свезда се носи со шнола аплицирана на задниот дел на орденот (сл. 5).

Автори на овој орден се Костадин Танчев –Динката и Владимир Боројевиќ.

Орден „8 Септември“ се доделува:



- за вонредни заслуги на личности и државни органи, установи, владини и невладини организации и слично, од Република Македонија во конституирањето и изградбата на Република Македонија во мирновременски услови како суверена, самостојна, демократска и социјална држава, како и за исклучителен придонес за воспоставување, развивање и зацврстување пријателски односи и мирољубива рамноправна соработка со други држави и меѓународни

организации и асоцијации и за афирмирање и јакнење на нејзината меѓународна положба и углед

- на лица, органи и организации што особено придонеле за развој и афирмација на меѓунационалните односи во Република Македонија;

- на лица за извонредни дела и заслуги на полето на безбедноста, одбраната и заштитата на Република Македонија, како и за меѓународна соработка на тој план, и

- на претседатели на држави, на парламенти и на влади, на високи странски државници и дипломати, на највисоки функционери на меѓународни организации и установи за исклучителни заслуги за воспоставување, развивање и зацврстување пријателски односи и мирољубива рамноправна соработка меѓу соодветната држава, односно организација или установа и Република Македонија, како и за исклучителен придонес за јакнење на нејзината меѓународна положба и углед.

Орденот „8 Септември“ првпат беше доделен на 17 ноември 2006 година, на Роберт Бадинтер од Франција. Тој е првиот странец што е одликуван со македонско одликување. Орденот му е врачен на 23 октомври 2007 година, во Париз од страна на претседателот на Република Македонија Бранко Црвенковски, на свеченост во македонската амбасада. Вкупно доделени 20 ордени.

Орден Илинден - 1903



Слика 6. Орден „Илинден“



Слика 7. Орденска звезда

Орденот „Илинден - 1903 година“ претставува орденска звезда, редизајнирана според „Илинденската споменица“ од 1953 година (сл. 6). Оригиналниот дизајн на Антун Аугустинчиќ е преработен од Костадин Танчев –Динката и Владимир Боројевиќ, кои редизајнот го базираат на својот орден „8 Септември“.

Орденскиот знак претставува четири-крака сребрена звезда на која е аплициран позлатен диск овенчан со позлатен венец. На дискот е претставен борец со знаме, а во заднината се стилизирани фигури на други борци, а под нив текст: „ИЛИНДЕН -1903“;

Димензиите на звездата се 71 мм, а на дискот 30 мм и дебелина од 4,4 мм; изработена е од 76 гр сребро со чистота од 925 промили и 24 каратна позлата; Орденската звезда се носи со шнола аплицирана на задниот дел на орденот (сл. 7).

Орден „Илинден - 1903“ се доделува на:

- истакнати личности во борбите за национално и социјално ослободување; политичките затвореници и лица прогонувани, судени и затворани за идеите на самобитноста на македонскиот народ и неговата државност; на лица, државни органи, установи, владини и невладини организации и слично, кои со нивни посебни залагања придонеле во создавањето на сувереноста, независноста, територијалниот интегритет на Република Македонија; како и за исклучителен придонес за нејзиниот државно-правен и општествен развој и за јакнење на односите на заедниците во Република Македонија и

- лица за извонредни дела и заслуги на полето на безбедноста и одбраната на Република Македонија, како и за меѓународна соработка на овие полиња.

Орденот „Илинден 1903“ единствен пат е доделен дури на 23.3.2017 на Агенцијата за разузнавање.

Орден за заслуги за Македонија

Орденот има форма на осмокрака ѕвезда со димензии од 65мм. Над неа е аплицирана централната осмокрака ѕвезда со дијаметар од 44 мм, која лежи на венец од дабови листови и афион, во чија средина се наоѓа флорален венец со надворешен дијаметар од 38 мм, во чија средина се наоѓа кружна стилизација на државното знаме на Република Македонија со дијаметар од 12 мм. На секој од краците на надворешната ѕвезда е вметнат рубин со димензија од 3 мм.

Орденот е изработен од 57 грама сребро со чистота од 925 промили и 24-каратна позлата и дебелина од 4 мм (сл. 8).

Орденот за заслуги за Македонија се доделува:

- на личности, владини и невладини организации и здруженија на граѓани, на правни лица, како и на други органи и организации за особени заслуги во политичкиот и општествениот живот во Република Македонија, како и на шефови на дипломатско-конзуларни претставништва на други држави и на меѓународни организации и други асоцијации акредитирани во Република Македонија;

- на странски државјани и странски установи и организации за особени заслуги за сувереноста, независноста и територијалниот интегритет на Република Македонија за успешно организирање и ефикасно остварување на функциите на органите на државната власт, за особено значајни остварувања во стопанството, образованието, науката, културата, иноваторството, здравството, соци-



Слика 8. Орден за заслуги на Македонија

јалната политика, спортот и во заштитата и унапредувањето на животната средина и природата и за особен придонес за успешно организирање и ефикасно функционирање на установите и организациите во овие области за заслуги во остварувањето и унапредувањето на односите меѓу заедниците во Република Македонија,

- за особени заслуги за успешно остварување и унапредување на односите и соработката на Република Македонија со други држави и со меѓународни установи и организации, како и за нејзиното афирмирање во светот во одделни области и дејности и

- за особени заслуги што можат да се искажат и за меѓучовечка помош или хуманитарна помош што се спроведува со лично залагање.

Автор на идејното решение за изгледот на Орденот за заслуги за Македонија е Петар Гајдов. Техничката обработка на првичната скицата на авторот и финалниот векторски цртеж го направи Јован Јоновски.

Орденот за заслуги за Македонија е најдоделуваниот орден во Република Македонија. Орденот за заслуги за Македонија првпат беше врачен на 16 декември 2006 година, на Филозофскиот факултет при Универзитетот „св. Кирил и Методиј“ - Скопје. Вкупно доделени 55 ордени.

Орден за воени заслуги

Орденот за воени заслуги претставува крстовидна ѕвезда со осум краци со мала дивергенција со кружен диск во средината. Има форма на осмокрака ѕвезда со димензии од 66 мм и дебелина од 3 мм, изработена од 55 грама сребро со чистота од 925 промили со 24 каратна позлата и површини со топол емајл.

Краците на ѕвездата се спојуваат во централен диск со дијаметар од 12 мм, во кој е аплицирана кружна стилизирана форма на знамето на Република Македонија, а околу со позлатени букви е испишано мотото - „за татковината“. Краците на ѕвездата се со топол емајл со црвена боја. Околу краците на ѕвездата е испреплетен сребрен венец од дабови гранки. Орденскиот знак се закачува за алка на која се наоѓаат два вкрстени меча, а над нив апликација на позлатени дабови листови (сл. 9).

Овој орден е единствено македонско одликување што се носи на лента околу вратот.

Автор на Орденот за воени заслуги е Дарко Фиданоски.

Орден за воени заслуги се доделува:

- на припадници на безбедносните сили на Република Македонија, на воени старешини за извонредни успеси во организирањето и командувањето со вооружените сили за време на војна и мир; во изградбата и јакнењето на одбранбената способност на Република Македонија; во командувањето и раководењето со безбедносните сили и воените единици или установи за дејствија коишто придонесуваат за успешна и ефикасна одбрана на независноста, безбедноста и територијалниот интегритет на Републиката;

- за особена храброст или за посебни заслуги на полицајци, војници, старешини, полициски единици и воени единици, штабови, команди и установи, кои со својот пример и умешност во раководењето со единицата, односно установата, создаваат услови за постигнување исклучително добри успеси или се одликуваат со старешински, полициски и војнички особини што им служат за пример на другите старешини и војници, како и на граѓански лица на служба во вооружените сили на Република Македонија за постигнување на особени резултати од значење за одбраната на Републиката;



Слика 9. Орден за воени заслуги

- на воени и полициски единици и установи за повеќегодишно успешно работење и постигнување особени резултати во развивањето и јакнењето на безбедносните сили и вооружените сили во Република Македонија и

- на припадници на странски вооружени сили за особен придонес за успешно остварување и унапредување на односите и соработката меѓу вооружените сили на нивната држава и вооружените сили на Република Македонија.

Орденот за воени заслуги првпат беше врачен на 18 август 2005 година по повод денот на АРМ, на единицата „Волци“, што претставува

првото врачено на одликување на Република Македонија. Вкупно доделени 30 ордени.

Орден Св. Мајка Тереза

Со дополнување од 2016 на Законот за одликувања и признанија на Република Македонија²⁴, е воведен Орденот Света Мајка Тереза, кој го прекршува самиот закон.

Орденот е замислен да функционира како другите државни награди, кои ги доделува специјална комисија назначена од Собранието на Република Македонија со седум члена и тоа:

- Министерот за надворешни работи;
- Претставник на Католичката црква, на предлог на Католичката црква во Република Македонија;

²⁴ Службен Весник на РМ 190/2016

- Два члена државјани на Република Македонија со висок авторитет во областите за кој се доделува овој орден, по еден на предлог на претседателот на Република Македонија и Македонската академија на науките и уметностите;
- Три члена државјани на странски држави со висок авторитет во областите за кој се доделува овој орден, на предлог на Министерството за надворешни работи.

Со тоа ниту Претседателот ниту комисијата за одликувања немаат збор, што е спротивно на Законот и Уставот.

Орденот Света Мајка Тереза се доделува на лица за особени достигнувања во ширењето на хуманоста, милосрдieto, добротворноста, толеранцијата и соживотот кои даваат хуман придонес преку помагањето на болните, гладните, сираците, напуштените, луѓето отфрлени од општеството, обесправените, сиромашните, угнетените, бездомниците, бегалците, лица со особен социјален ризик и лица од други ранливи категории на локално, регионално и глобално ниво.

Орденот се доделува во пет ранга, во зависност од обемот, ефектот, влијанието и нивото на достигнувањето во областите и нивоата.

Изгледот на орденот не е утврден со тоа и орденот не се доделува.

Медал за заслуги за Македонија

Медалот за заслуги за Македонија има основна кружна форма со димензии од 40мм, а од левата страна од габаритот на медалот излегува дабово гранче. Во централниот дел се прикажани контурите на границите на Република Македонија, со натпис „Република Македонија“ под мапата. Дебелина е 2,5 мм и е изработен од бронза (томбак) со тежината од 34 грама, со 24-каратна позлата (сл. 10).

Автор на Медалот за заслуги за Македонија е Милкица Стефановска.

Медалот се доделува на физички и на правни лица за постигнати резултати што придонесуваат за значаен развој и афирмација на Република Македонија во сите области на животот и работата, како и за развивање пријателски односи меѓу Република Македонија и други држави, меѓународни органи, организации или асоцијации.



Слика 10. Медал за заслуги за Македонија

Првпат беше доделен на 16 август 2007 година по повод 40 години од Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, на шестмина странски академици македонисти. Вкупно доделени 171 медал.

Медал за храброст

Медалот за храброст е во форма на четирикрака ѕвезда со димензии од 55 мм. Во центарот е аплициран емајлиран круг со бела боја и широчина од 6 мм, во кој со испакнати златни букви стои текстот: „ЗА ХРАБРОСТ“. Зад четирикраката ѕвезда има два вкрстени меча, а во полето на ѕвездата има осум краци, кои се соединуваат во центарот на медалот (сл. 11).

Медалот е изработен е од 32 гр сребро со чистота од 925 промили, со 24 каратна позлата и топол емајл со дебелина 2,5 мм. Медалот се носи на триаголна лента со алка од испреплетен венец со стилизирани дабови и лаворови гранчиња, споени меѓу себе со две црвени емајлирани панделки.

Автор на Медалот за храброст е Сашо Бајрактаров.

Медалот за храброст првпат е доделен на 21 декември 2011 на Сами Нуредини за покажана исклучителна храброст и пожртвуваност при спасување човечки живот во тешки и опасни услови од надојдените води на реката Вардар.

Во истата пригода се одликувани и потполковник Орце Јордев, мајор Драганчо Војнески, мајор Димче Велков, постар водник Стојче Стоилов, постар водник Зоран Ристов и водник Зоран Трајков, за покажана исклучителна храброст и пожртвуваност во извршување на поставените задачи во екстремно тешки и опасни услови во акцијата за извлекување на загинатиот рудар од рудникот „Бучим“.



Слика 11. Медал за храброста

Во ситуација на не дозавршени процеси за дефинирање на изгледот и изработката на воените медали, медалот за заслуги храброст е даден трипати масовно на загинати припадници на вооружените сили постхумно. Вкупно доделени 177 медали.

Медал на честа

Медалот на честа се доделува на припадниците на безбедносните сили на Република Македонија за достигнувања во раководењето и командувањето со безбедносните сили при што дале придонес во развојот, угледот и унапредувањето во извршувањето на обврските и задачите што произлегуваат од службата.

Изгледот на медалот не е утврден, а со тоа не е ни изработен ниту доделен. По три одржани конкурси, два во 2013 година и еден 2014 година, Кабинетот на претседателот сè уште не го утврдил изгледот и техничките карактеристики на медалот.

Медал Вечно сонце

Медалот Вечно сонце се доделува на: припадник на безбедносните сили што го загубил животот, се здобил со тешки телесни повреди или оштетување на здравјето при одбраната на независноста и територијалниот интегритет на Република Македонија, учество во вежбовни активности и обука и во хуманитарни или мировни операции надвор од територијата на Република Македонија, како и должности во мултинационални воени сили формирани согласно со ратификуваните меѓународни договори што ги склучила или им пристапила Република Македонија.

Изгледот на медалот не е утврден, а со тоа не е ни изработен ниту доделен.

Медал за учество во хуманитарни или мировни операции

Медалот за учество во хуманитарни или мировни операции надвор од територијата на Република Македонија на кој се претставени називот на операцијата и бројот на учеството, се доделува на: припадниците на безбедносните сили на Република Македонија, како и на граѓаните на Република Македонија ангажирани во активности во хуманитарни или мировни операции надвор од територијата на Република Македонија.

Медалот се доделува за секое учество во хуманитарни или мировни операции надвор од територијата на Република Македонија, и тоа:

- прво учество, медал со чист рибон,
- второ учество, медал со бронзена звезда на средина на рибонот,

- трето учество, медал со бронзена звезда и број 1 на средина на рибонот,



Слика 12

- четврто учество, медал со сребрена ѕвезда на средина на рибонот,
- петто учество, медал со сребрена ѕвезда и број 1 на средина на рибонот,
- шесто учество, медал со златна ѕвезда на средина на рибонот и
- за учество во секоја следна мисија, медал со златна ѕвезда и со последователен број на средина на рибонот.“

Изгледот на медалот е утврден, дури во 2023 година кога е избрано ликовното решение на Коста Стаматоски од конкурсот од 2014 година.

Медалот е со кружен облик со дијаметар од 35 мм и дебелина од 2,5 мм изработен од 14 грама замак со позлата. Од горниот десен агол кон долниот лев агол се подига елемент во форма на стилизирана ѕвезда со заоблени врвови со димензии од 32 мм. На средината на медалот се издига стилизирана претстава на глобус со димензии од 18,8 мм со прикажани меридијани и напоредници, а на десната страна на медалот се издига стилизирана гранка (сл 12).

Медалот единствено е доделен на 15.8.2023 година на 13 лица.

Повелба на Република Македонија

Повелбата на Република Македонија е единственото признание на Република Македонија. Тоа претставува печатено признание на пергамент хартија тврдо вкоричено во папка од кожа. Во централниот дел се наоѓа орнамент каде што во средината на црвено поле се наоѓа стилизирана златна буква М, а под неа со стилизирани старословенски букви пишува „Повелба на Република Македонија“. Во долниот дел се испишува името на носителот и заслугите за кои е доделена. Повелбата ја потпишува претседателот и наместо печат, на црвен диск врз испечатена лента во црвено жолта боја, со златна боја е грбот на Република Македонија, околу кој со бели букви пишува „Република Македонија Претседател на Република Македонија“. Грбот и текстот со златна боја се појавуваат во заглавието на повелбата (сл. 13).

Повелба на Република Македонија се доделува на:

- државјани на Република Македонија и на државјани на други земји, на правни лица и на меѓународни институции и организации за посебен придонес за развојот на Република Македонија, за особени заслуги во развивањето и унапредувањето на

меѓународните односи и на соработката на Република Македонија со други држави и меѓународни институции и организации и јакнењето на нејзината меѓународна положба и углед и



- поединци, организации и здруженија, како и на културно- уметнички, спортски и други здруженија за успешно организирање и претставување на постигнувањата од соодветната област во земјата и во странство.

Првото доделување е на 7 октомври 2008 година на Вилхелм Науснер, застапник на Евангелско-методистичката црква во Република Македонија. Вкупно доделени 62 повелби.

Слика 13.

Повелба на Македонија

Доделување и врачување ордени

По правило, одликувањата ги врачува претседателот на Република Македонија и тоа најчесто во свечената сала на „Вила Водно“ каде што се наоѓа и кабинетот на претседателот и на платото пред вилата. Одликувањата се доделуваат и во летната резиденција на претседателот „Вила Билјана“ во Охрид. Доделени се и две одликувања во македонските амбасади во странство. Досега се доделени одликувања и во фоајето на во Македонска опера и балет и Клубот на пратеници. И премиерот во посета во странство има врачено еден орден.

Предлог за одликување може да даде секое правно и физичко лице кое ќе се обрати до Комисијата за одликување. Комисијата за одликување, која има советодавна улога, е назначена лично од Претседателот и таа е една од двете комисии при Кабинетот на претседателот на Република Македонија. Улогата на Комисијата е да ги прегледа пристигнатите барања и да му предложи на претседателот кои лица да ги одликува и да ги препорача. Комисијата е избрана од луѓе од различен профил и функција со цел да се опфати што е можно поголем број општествени сегменти. Комисијата избрана во 2014 година се состои од 17 члена. Комисијата во просек се состанува двапати годишно.

За жал, не постои канцеларија за ордени, туку техничките работи ги вршат вработени во Кабинетот како додаток на своите и така преголеми секојдневни обврски.

Македонскиот систем за одликувања е прилично рестриктивен. Тоа е последица на фактот што Република Македонија има 5 ордени и само две функционални медали. Ордените не се степенуваат, што дополнително ја усложнува ситуацијата. Орденот на Македонија е доделен на поранешни претседатели и највисоките установи, со што е поставено неговото ниво недостижно за обичниот граѓанин, без разлика на големината на неговото постигнувања.

Вториот орден по значење, „8 Септември“, е доделен на странски државници, со што и тој е недостижен за обичниот граѓанин. Третиот орден, „Илинден - 1903“ е доделен само еднаш и тоа на државен орган. Така за граѓаните останува само еден орден, „Орден за заслуги“. Петтиот по ред орден е за воени заслуги и така недостапен за обичниот граѓанин.

Во првите 10 години постоење на системот за одликување само 10 граѓани на Република Македонија се одликувани со орден за граѓански заслуги, што е далеку најрестриктивна практика во Европа и пошироко. Недостигот на степенување го прави и Орденот за заслуги рестриктивен. Од 33 доделени ордени за заслуги само 16 се доделени на поединци, од кои четири постхумно и два на странци.

Од медалите, за граѓански заслуги има само еден - Медал за заслуги. Со донесувањето на новите три медали, ситуацијата воопшто не се измени бидејќи сите три се за воени заслуги. Медалот за заслуги е медал кој често е доделуван во групи. Така првиот пат е доделен на 20 август 2007 година на 6 странци слависти. Во 2008

година на 5 крводарители и на планинари. На 24 март 2009 година на 6 спортисти. Спортистите повторно добиле медали за заслуги на 12 септември 2011 година, членовите на Македонската кошаркарска репрезентација и на 30 јануари 2012 година на Ракометната репрезентација на Македонија со 24 медали. Кире Лазаров е единствениот Македонец со две државни медали- медали за заслуги.

Медали за заслуги се доделени на иселеничките средби во 2013 и 2014 на поединци и организации од дијаспората. Ова е прв случај медали да се доделат по претходно спроведен јавен повик за предлози за одликување. За граѓански заслуги на граѓани на Република Македонија кои не се поврзани со врвниот спорт се доделени само 5 медали!

Медалот за храброст е доделен на три наврати и тоа вкупно 95 медали, од кои само 7 на живи носители, од кои само едно е граѓанско лице одликувано на 14 декември 2011 година, Сами Нуредин за храброст искажана при спасување на живот од ладните води на реката Вардар.

Како заклучок, одликувањата за граѓански заслуги во Република Македонија е недозволиво рестриктивно. Така за 10 години постоење, од сите доделени ордени и медали, за граѓански заслуги на своите граѓани се доделени само 10 Ордени за заслуги и 5 медали за заслуги! Со тоа процентот на одликувани граѓански лица е 0,0065% што е практично занемарливо ниво. За споредба просечно во СФРЈ се доделуваа просечно околу 25.000 одликувања годишно или околу приближно едно одликување на 900 граѓани годишно или 0,11% од популацијата. За своето постоење, од 1944 до 1992 година доделени се околу милион и пол одликувања.

Македонските одликувања се доделуваат крајно рестриктивно. За 19 години се одликувани само 529 одликувани што е 0,26 промили од населението, односно 0,05 промили во најуспешната година. Во просек 27,8 одликувани годишно. Во СФРЈ годишно се одликувале 2% од населението.

Во Обединетото Кралство на ист број жители се доделени 73 одликувања годишно.

Заклучок

Македонскиот систем за одликувања за првпат се појавува 1995 година со донесување на законот, кој никогаш не е реализиран. Следниот закон од 2002, но неговата реализација е дури во август 2005, практично дури 14 години по осамостојувањето. Од вкупно 6 ордени 5 медали и една повелба, вкупно 12 одликувања, до 2023 година 4 се недефинирани, што е 33% од целиот систем, што е недопустливо. Од друга страна обичниот граѓанин, кој не е припадник на вооружените сили, и не покажал херојско дело, може да се надева само на орденот и медалот за заслуги на Република Македонија. Сепак бројот на овие две одликувања, дадени на граѓани кои не се спортисти и музичари и не се од дијаспората е исклучително мал. Со тоа ограничување целиот награден систем ја губи својата цел: потврдување на општествено посакувани дејствија и, исто така, поттикнување на тие дејствија.

Литература

Гајдов П. 2007. Македонските одликувања. Македонски хералд бр. 2. Скопје, Македонско хералдичко здружение, 9-10

Јоновски Ј. 2015. Симболите на Македонија. Скопје, Силсон,

Луѓето што ги дизајнираа првите ордени и медали на РМ, Теа Модрена, 4 мај 2005, 18-19.

Методологија за постапување по иницијативите за доделување на одликувања и признанија на Република Македонија. Комисија за одликувања. 2006.

Митевски Р. 2013, Третата страна на одликувањата, Македонски хералд бр. 7, Скопје, Македонско хералдичко здружение, 2-5

Нацевски И, Јоновски Ј. 2023. Одликувањата на НОВ на Југославија за време на Втората светска војна, 1941 – 1945. Епиманонда Поп Андонов и македонското народноослободително и антифашистичко движење за време на Втората светска војна (1941-1945). Струмица, Завод за заштита на спомениците на културата и музеј-Струмица, 169-188.

Службен весник на НРМ 16/1950

Службен весник на НРМ 23/1951.

Службен весник на РМ 44/1995.

Службен весник на РМ 48/2002

Службен весник на РМ 31/2005

Службен весник на РМ 24/2012.

Службен весник на РМ 190/2016.

Топузоски К. 2023. Илинденската споменица. Скопје, Панили

Narodne novine RH 6/1992.

Narodne novine RH 20/1995.

Uradni list RS 24/1992.

Uradni list RS 69/2004.

Abstract

Decorations are a symbol of a country. Orders and medals, historically, are tied to chivalric orders and high feudal lords or the church which, however, were considered a form of state power. Although the original forms of decorations in Macedonia originate from the revolutionary period, the first decorations used in today's Republic of Macedonia are from Yugoslavia. The first authentic decoration of Socialist Republic of Macedonia is the Ilinden memorial badge from 1953 as a Republic's decoration. After the independence of the Yugoslav Republics, Croatia and Slovenia had their first decorations in 1992, while the Republic of Macedonia only 13 years later, although the first law on decorations was passed in 1995. The path to the realization of these state symbols was arduous. The law of 2002 laid the foundations of the Macedonian award system, which actually started with the defining the design and materials from which the orders and medals are made in 2005. The system has 6 orders: Order of the Republic of Macedonia; "September 8"; "Ilinden - 1903"; for merits for Macedonia; for military merits and "Saint Mother Teresa". And 5 medals: for merit for the Republic of Macedonia; for courage; of honor, "Eternal sun" and for participation in humanitarian or peace operations, outside the territory of the Republic of Macedonia; and a Charter of the Republic of Macedonia. Out of 11 orders and medals, 25% are undefined, and the system is too restrictive. The awarding of orders and medals is extremely restrictive. This article deals with the Macedonian decorations in a wider context.